

ΠΑΝΔΩΡΑ.

1 ΔΕΚΕΜΒΡΙΟΥ, 1856.

ΤΟΜΟΣ Ζ'.

ΦΥΛΛΑΔΙΟΝ 161.

ΠΕΡΙ ΤΟΥ ΥΨΟΥΣ ΚΑΙ ΤΗΣ ΕΠΙΡΡΟΗΣ ΤΟΥ ΕΛΛΗΝΙΣΜΟΥ.

—*—

Μεταξύ τῶν εὐκλεῶν φιλολόγων οἵτινες ἐκόσμησαν τὸν μουσοτρικὴν περιβόλον τῆς σοφῆς Γερμανίας, συγκαταριθμεῖται βεβαίως καὶ ὁ περιώνυμος ΕΙΡΗΝΑΙΟΣ ΙΑΚΩΒΣΙΟΣ. Γεννηθεὶς ἐν Γόττχα τὴν 6 Ὀκτωβρίου 1764 καὶ διδασκόμενος ἐν τῷ ἐκείνῳ γυμνασίῳ τὴν προκαταρκτικὴν παιδείαν, μετέβη κατὰ τὸ 1781 εἰς τὸ πανεπιστήμιον τῆς Ίενας ἐνθα ἐνεγράφη φιλικῶς τῆς τε θεολογικῆς καὶ φιλολογικῆς. Πορευθεὶς τὸ 1784 εἰς Γοτίγγην καὶ τυχὼν πατρικῆς ὑποδοχῆς παρὰ τῷ κλεινῷ Εἴνῃ, ὁ Ἰακώβσιος ἀπεράτισε, τῇ προτροπῇ τούτου, νὰ ἐγκύψῃ εἰς μόνην τὴν σπουδὴν τῆς κλασσικῆς ἀρχαιότητος. Μετὰ δὲ τὴν ἀποπεράτωσιν τῶν ἀκαδημαϊκῶν σπου-

δῶν του, ἔλαβε διδασκαλικὴν ἑδρὰν ἐν τῷ γυμνασίῳ τῆς πατρίδος του Γόττχας καὶ διωρίθη μετ' οὗ πολὺ ὑπὸ τοῦ φιλομούσου θουκὸς Λύγστου, οὗ τιμὸς ἔχειρε τὴν εὐνοίαν, διευθυντῆς τῆς δημοτικῆς βιβλιοθήκης. Κατὰ τὸ 1807 ὁ Ἰακώβσιος προσεκλήθη εἰς Μόναχον ὡς καθηγητῆς· ἀλλ' ὀλίγον χρόνον διατελέσας ἐκεῖσε, ἐπανήλθεν εἰς τὴν προσφιλεῖ αὐτοῦ Γόττχαν ἐνθα ἀνεδέχθη τὴν διεύθυνσιν τῆς τε δημοτικῆς βιβλιοθήκης καὶ τοῦ νεωστὶ διοργανισθέντος νομισματοφυλακείου. Ἐκτοτε διάγων βίον εὐδαίμονα καὶ ἀνεκδότως καταγινόμενος εἰς τὴν μελέτην τῆς ἑλληνικῆς ἀρχαιότητος, ἥς ὑπῆρχεν ὁ διάπυρος λάτρης, ἐτελεύτησε τὴν 18 Μαρτίου 1847.

Ἡ ἐξοχος παιδεία τοῦ Ἰακώβσιου καταφαίνεται ἐκ τῶν πολυαριθμῶν αὐτοῦ συγγραμμάτων, ἃτινα κρίνομεν περιττὸν ν' ἀπαριθμήσωμεν ἐνταῦθα. Ἐκτός τῆς ὀρελμιωτάτης ἐκδόσεως τῶν στοιχείων τῆς ἑλληνικῆς γλώττης, τῆς πολυτόμου Ἀνθολογίας, τοῦ Ἀχιλλέως Τατίου, τοῦ Φιλοστράτου, τοῦ Αἰλιανοῦ, ὁ Ἰακώβσιος ἐξέδωκε καὶ διαφόρους ἄλλας κριτικὰς ἐπιστάσεις καὶ διατριβὰς, μετῆνεγκεν εἰς τὴν γερμανικὴν γλῶσσαν πολλοὺς ἐκ τῶν Ἑλληνικῶν συγγραμμάτων καὶ περὶ παντοίων ἄλλων ἀντικει-

μένων διεπραγματεύθη. Ἀνθρωπιστής μᾶλλον ἢ φιλόλογος, ὁ Ἰακώβσιος ἐνέδωκε, κατὰ τὰς παραδόσεις του, ἀπερίηγητον γοητεῖαν εἰς τὰς ψυχὰς τῶν ἀκροατῶν του· ἡ φωνὴ αὐτοῦ ἦν ἐντονος, ἐνερμόνιος καὶ θελκτικὴ, ἡ ἀπαγγελία του εὐκρινὴς καὶ ἐκφραστικὴ, καὶ ὁ τρόπος τοῦ ἀνακοινῶν τὰς ιδέας του, τὰ μάλιστα συγκεκριμένους καὶ σαφής. Ἡ ἕξις καὶ ὁ ἐνθουσιασμός μεθ' ὧν ὁ Ἰακώβσιος ἀνέπτυσε τὸ θέμα του ἔσχον τοσοῦτον ἀξιοθαύμαστον, ὥστε δικαίως ἐδύνατό τις νὰ εἴπῃ περὶ αὐτοῦ ὅτι ἦν ἀληθῶς *magnus magister*.

Τοῦ καὶ ἀπὸ στόματος γλυκίων μάλιστα ῥέει αὐδή.

Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Ἰακώβσιου εὐρέθησαν παρ' αὐτοῦ διάφορα χειρόγραφα, ἐν οἷς καὶ τὰ περὶ τῆς ἑλληνικῆς ἱστορίας καὶ φιλολογίας μαθήματα, ἅτινα παρέδωκε κατὰ τὸ 1808 εἰς τὸν φιλελληνικώτατον βασιλέα τῆς Βαυαρίας Λουδοβίκον, διάδοχον τότε ὄντα τοῦ θρόνου. Τὰ μαθήματα ταῦτα ἐξέδωκε τὸ 1852, ὑπὸ τὸν τίτλον *Εἰδήσεις*, ὁ φιλόλογος Βυστερμάννος, εἰς τῶν ἀρίστων μαθητῶν τοῦ μακαρίτου. Εἰς τὸν Ἰακώβσιον (λέγει ὁ σοφὸς ἐκδότης τοῦ Θεοκρίτου) ἀρεῖλεται ἡ πνευματικὴ μόρφωσις καὶ ὁ πρὸς τὸν ἑλληνισμὸν ἀκλόνητος ὀργανισμός τοῦ βασιλέως Λουδοβίκου· εἰς τὸν Ἰακώβσιον, ἀφείλονται ἔτι κατὰ μέγα μέρος αἱ προσπάθειαι τοῦ σептoῦ τούτου κυριάρχου ὑπὲρ τῆς ἀναγεννήσεως τοῦ ἑλληνισμοῦ καὶ ὑπὲρ τῆς συντάσεως τοῦ νέου ἐλληνικοῦ βασιλείου ὑπὸ τὸ σκήπτρον προσφιλοῦς ἡγεμόνος.

Ἀξιόλογος πρὸ πάντων εἶναι ἡ εἰσαγωγὴ τῆς περὶ Ἑλλάδος ταύτης πραγματείας· δι' αὐτῆς ὁ Ἰακώβσιος καταδεικνύει τὴν ἀπόλυτον σπουδαιότητα τῆς ἱστορίας τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους, τὴν ὑπεροχὴν αὐτοῦ ἐφ' ὅλων τῶν ἄλλων ἔθνων τῆς ἀρχαιότητος, καὶ τὴν καθολικὴν ἐπιρροὴν ἣν ὁ ἑλληνισμὸς ἐξήσκησε καὶ ἐξασκεῖ ἐπὶ τῆς μορφώσεως ὅλων τῶν λαῶν τῆς οἰκουμένης. Παροιήθους ὅτι ἡ ἐκ τοῦ γεωγραφικοῦ μεταφράσεως τῆς πολυτίμου ταύτης εἰσαγωγῆς δὲν θέλει ἀποβῇ ἀλυσιτελής, ἀρχόμεθα αὐτῆς, καὶ τοι ἀποβαινούσης ἐνίοτε δυσχερεστάτης· ὡς ἐκ τῆς παροιμιώδους στρουθοκότου καὶ ἀνωμαλίας τῆς γερμανικῆς γλώσσης.

α Ἡ γνῶσις τῆς ἑλληνικῆς ἱστορίας, λαμβανόμενῃ ὑπὸ τὴν ἐκτενεστέραν αὐτῆς σημασίαν, καθ' ἣν διεπραγματεύεται ὅχι μόνον περὶ τῶν πολιτικῶν μεταβολῶν ἀλλὰ καὶ περὶ τῆς παιδείας καθ' ὅλους αὐτῆς τοὺς διακλαδισμοὺς, περὶ τῶν ἠθῶν καὶ ἐν γένει περὶ ὅλου τοῦ βίου καθόσον δυνάμεθα νὰ διεξερυνώμεν αὐτὸν, συνδέεται στενότατα μετὰ πασῶν τῶν ἐπιστημῶν καὶ τῆς πνευματικῆς ἀναπτύξεως τῶν νεωτέρων. Καὶ ὑπάρχουσι μὲν κενόσπουδοι φιλαναγνώσται οἵτινες διεξῆλθον σποράδην τὴν ἑλληνικὴν ἱστορίαν· ἀλλὰ βεβαίως οἱ τοιοῦτοι, διὰ τῆς σποραδικῆς ταύτης ἀναγνώσεως, ἀτελεῖ, ἐνίοτε δ' ἐπιπόλαιον καὶ ἡμαρτημένον τὴν γνῶσιν αὐτῆς πορίζονται. Ἐξ αὐτῆς μόνον τῆς ἀλληλουχίας τοῦ συνόλου τῆς ἑλληνικῆς ἱστορίας ἐκφάνεται πλήρης ἡ ἐκτίμησις τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους· ἐξ αὐτῆς τῆς ὁ-

γανικῆς συναφείας ὅλων τῶν μερῶν τῆς ἑλληνικῆς διαμορφώσεως, δύναται ν' ἀπαυγάσῃ ὁ πλήρης καὶ ἀκραινῆς ἐκείνος θαυμασμός, ὃν οἱ τε ἀρχαῖοι καὶ οἱ νεώτεροι δικαίως τῇ προσφέρουσιν.

β Ἡ ἱστορία τῆς Ἑλλάδος καὶ τῶν κατοίκων τῆς κέκτηται ἀναμφιδύτως ἀπόλυτον τινα ἱστορικὴν σπουδαιότητα. Ἄν καὶ κατ' ἀρχὰς περιεκλεισμένος εἰς χώραν μόλις 1800 γερμανικῶν μιλίων ἔκτασιν ἔχουσεν, ὁ δραστήριος αὐτοῦ λαὸς ἐξετάθη πρωίμως πέραν τῶν ὁρίων του καὶ παρέστηεν εἰς τὴν ἱστορίαν μέγα, ἐνίοτε δὲ καὶ ἀγαθοποιὸν πρόσωπον. Ἑλληνικὰ πλοῖα διέπλεον ὅλα τὰ παράλια τῆς τε Μεσογείου καὶ τοῦ Εὐξείνου· ἑλληνικαὶ ἀποικίαι διασπάρησαν καθ' ὅλας τὰς κατὰ τὴν Ἀνατολὴν καὶ Δύσιν κειμένας χώρας· ἑλληνικοὶ στρατοὶ εἰσῆλθονον τροπαιοῦχοι εἰς ἀπωτάτας γὰρας καὶ ἐνεποίουν πανταχοῦ ρόβον ἐκ τοῦ μέσου τῶν Ἑλλήνων ἀνεφάνησαν ἄνδρες οἵτινες διὰ τοῦ πολέμου καὶ τῆς ἐπιστήμης ἠλλοίωσαν ἐπ' αἰῶνας τὴν ὕλικὴν καὶ πνευματικὴν τοῦ κόσμου μορφήν· οὐδεὶς λαὸς διέπρεψεν ἐπ' ἀμφοτέρω ταῦτα τοσοῦτον ὥσον οἱ Ἕλληνες. Βεβαίως τὴν σπουδαιότητα ἐκείνην ἣτις καταμετρεῖται κατὰ τὸ μέγεθος τῶν παθημάτων ἅτινα ἕκαστος λαὸς προσενεῖ εἰς τὴν ἀνθρώπινην, συμμερίζονται οἱ Ἕλληνες καὶ μετὰ πολλῶν ἄλλων ἔθνων, ἅτινα διὰ μεγελητέρας κατὰ γῆν καὶ θάλασσαν ἐκτάσεως, διὰ βιαιᾶς χειρώσεως ἐτέρων λαῶν καὶ διὰ τολημῶν κατακτήσεων, ἔτυχον φοβερᾶς θέσεως ἐν ταῖς σελήσι τῆς καθολικῆς ἱστορίας. Ἀλλ' ἡ φύσις τῆς ἱστορίας τῶν λαῶν τούτων, ὡς, λόγου χάριν, τῶν Ἀγυπτίων (ὑπὸ τὸν Σέσωστριν), τῶν Ἀσσυρίων, τῶν Βαβυλωνίων, τῶν Περσῶν καὶ τῶν μετέπειτα ἀκμασάντων Οὐν-νων, Ἀράβων, Τατάρων καὶ Σαρακηνῶν, κατὰ πολὺ κατωτέρα οὐσα τῆς τῶν Ἑλλήνων, παρίστανται αὐτοῖς ὡς φοβερά μετέωρα παρελθόντα μετὰ πατάγου τὸν ζοφερόν ὁρίζοντα, καὶ ἰσχυρὰ μὲν κατὰ τὴν ἐμφάνισίν των ἀναδεικνύμενα, ἀδρανῆ δὲ καὶ περιορισμένα κατὰ τὴν ἐνέργειάν των ἀναφαινόμενα.

γ Ἀλλως τε καὶ ἡ ἱστορία αὐτῶν εἶναι ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἐλλιπής· σποραδικὰ μόνον συμβάντα διασώζονται ὡς ἐρείπια περιεκλύπτοντα πελωρίαν οὐκαδομήν ἢ καὶ ὡς μονήρεις τινὲς ὀάσεις χλοάζουσαι ἐπὶ ἀχανῶν καὶ ψαμμοῶν ἐρήμιον. Μετὰ τοῦ ἀτερπυῦς ἐκείνου αἰσθημένου ὅπερ ἀναφέρεται ἐκ τινος ἀκαταμαχίτου ἀσφαλείας, ὁ ἱστορικὸς διέρχεται τὰς ἀνύδρους ταύτας ἐρήμους, καὶ χαίρει ἀφικόμενος εἰς τὰς φεινὰς ἀκτὰς τῆς Ἑλλάδος, ἐνθα προκατάρχεται θαλερόν καὶ ἀκμαῖον φυτῶριον πολιτειῶν, φυλῶν, ἐνδόξων ἀνδραγαθημάτων καὶ εὐκλεῶν τάσεων.

δ Ἄν λοιπὸν ἡ ἱστορία τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους ἀναπτύσσεται ἐνώπιον ἡμῶν πάντῃ διαφοροτρόπως τῆς ἱστορίας ἐτέρων περιωνύμων ἔθνων, ἀφείλομεν ν' ἀποδώσωμεν τοῦτο οὐχὶ εἰς τὸ ἔργον τῆς τύχης ἀλλ' εἰς αὐτὰ τὰ προτερήματα τῶν Ἑλλήνων οἵτινες ὑπερίσχον, κατὰ τὴν μόρφωσιν, ὅλων τῶν ἄλλων ἔθνων τῆς ἀρχαιότητος. Λαὸς φύσει

δραστήριος, οἱ Ἕλληνες κατέκουν εἰς χώραν ἑχούσαν εἰς τοὺς κόλπους τῶν ὄρεων τῆς καρπύμου κοιλάδας, αἵτινες παρέσχον εἰς τὴν φιλεργίαν τῶν κατοίκων τῆς ἀσχολίαν ἀκούσαν ἵνα ἀποσκορπίσῃ τὴν ἀδράνειαν καὶ τὴν νοθρίαν· εἰς χώραν ἥτις, διαβερχομένη ὑπὸ πολυπληθῶν ποταμῶν καὶ ῥυάκων ἐκρείντων εἰς βαθυδρόους κόλπους, ὑπέθαλπε μεταξύ τῶν ἀνθρώπων ἐνεργὸν συγκοινωνίαν εἰς χώραν ἐν ἧ αἱ διαφόροι φυλαὶ ἐχωρίζοντο μὲν διὰ φυσικῶν ὁρίων, ἀλλ' οὐχ ἥττον συνέπραττον πρὸς ἀλλήλους· εἰς χώραν, τέλος, ἥς ὑπερέκειτο μὲν φαιδρὸς καὶ αἴθριος οὐρανός, ἐπέπνεε δὲ λεπτὸς καὶ ὑγιής ἀήρ, καὶ ἐν ἧ οἱ κάτοικοι διέσωζον τὴν τε δραστηριότητα καὶ ζωηρότητα αἵτινες ὑπῆρχον ἐν τῶν χαρακτηριστικῶν σημείων τῶν Ἑλλήνων. Ἀς σημνύνωνται οἱ Αἰγύπτιοι ἐπὶ τῇ ὑπὸ τὸ μυστήριον τῶν αἰνιγματωδῶν αὐτῶν ἱερογλύφων ἐγκεκρυμμένη σοφίᾳ τῶν· ἡ σοφία αὕτη, τυγχάνουσα ἀείποτε κτῆμα εἰσπρίμου τινὸς ἱερᾶς τάξεως, οὐδέποτε ἀπέβη λυσιτελῆς εἰς τὸν φιλόπονον καὶ καταπιεζόμενον λαόν, ἢ διεφώτισε τὰ ἄλλα ἔθνη. Αἱ ἀστρονομικαὶ γνώσεις τῶν Χαλδαίων, ὅσον ἐμβριθεῖς καὶ ἂν φαίνωνται ἡμῖν, περιορίζοντο ὡσχύως εἰς ὀλίγους, καὶ ἠδύναντο μὲν, ὡς ἐκ τῆς φύσεώς των, ν' ἀποδεκνύουσι τὰς πλάνας τῆς ἀστρολογίας, οὐχὶ ὅμως καὶ νὰ ἐπιφέρωσι πνευματικὴν πρόοδον. Καὶ τὰ περίκλυτα ἀριστοτεχνήματα τῶν Βαβυλωνίων κατεπλούτισαν μὲν τοὺς ἐμπόρους, ἀλλ' ἐξώκειλαν ἐν ταυτῇ τὸ κράτος εἰς τρυφὴν καὶ ἀτέλγειαν, αἵτινες μέχρι τέλους κατέστησαν αὐτὸ ἔρμαιον ξένου κατακτητοῦ. Τὰ αὐτὰ ταῦτα ῥητέον καὶ περὶ τῶν ἐπιστημῶν τῶν Φοινίκων, αἵτινες περιετρέφοντο κυρίως εἰς τὴν ἐμπορίαν, καὶ μετ' ἐμπορικῆς ὀντίας ζήλο- τυπίας διατηροῦντο ἀπόρρητοι· ὀφείλομεν ὅμως νὰ ἐξαιρέσωμεν ἐνταῦθα τὴν γνῶσιν τοῦ ἀλγαιήτου, διὰ τῆς ἐρευνέσεως ἢ διαδόσεως τοῦ ὁποίου, οἱ Φοινίκες ἔτυχον τῆς εὐγνωμοσύνης τῆς ἀνθρωπότητος. Ἔστω ὅτι καὶ ἄλλα μυστήρια τῶν Φοινίκων διεκομίσθησαν, παρὰ τὴν σύμπραξιν ἢ καὶ παρὰ τὴν προαίρεσιν αὐτῶν, εἰς τὴν γνῶσιν τῶν ἄλλων ἀνθρώπων· πόσον ὅμως εὐτελῆς, πόσον ἀτήμηντα εἶναι τὰ λείψανα ταῦτα, ἀπέναντι τοῦ συνόλου τῆς ἐπιστήμης ἥτις ἐναπεταμιέμετο ἐν Ἑλλάδι ὡς κοινὸν κτῆμα τῆς ἀνθρωπότητος, καὶ ἥτις διὰ μυρίων ὀρεγμάτων διωχετεύετο εἰς τὰ κατὰ τὴν Ἀνατολήν καὶ Δύσιν οἰκοῦντα ἔθνη!

» Ἡ ἐξοχὸς τῶν Ἑλλήνων διάπλασις ἀναρρίνεται, ἐν πρώτοις, εἰς τὸ πολίτευμα καὶ τὴν νομοθεσίαν των. Τὸ πολίτευμα τῶν πλείστων λαῶν εἶναι ἔργον τῆς τύχης ἢ τῆς αὐθαριστείας καὶ τῆς δυνάμεως. Σπανίως ἡ πολιτικὴ νομοθεσία διαμορφοῦται ἐλευθέρως καὶ κατὰ τὸν χαρακτῆρα τῶν οἰκείων τόπων· ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον παρεσιάγονται ἐν αὐτῇ ξένοι ἀναμίξεις καὶ τροπολογίαι. Τὸ πολίτευμα ὅμως τῶν ἐλληνικῶν κρατῶν φαίνεται ἐλευθέρως σχηματισθὲν καὶ μεταρρυθμισθὲν ἀναλόγως πρὸς τὴν πρόοδον καὶ τὴν ἀνάπτυξιν τῶν

ιδίων κρατῶν. Τὰ ὅρια τῆς Ἑλλάδος ὑπέτρεφον τὴν Μοναρχίαν, τὴν Ἀριστοκρατίαν καὶ τὴν Δημοκρατίαν· διὰ καὶ κατὰ τὰς διαφόρους ἐποχὰς τῆς διαμορφώσεώς των οἱ Ἕλληνες μετέβαινον ἀπὸ τῆς πατριαρχικῆς εἰς τὴν μοναρχικὴν καὶ ἀπὸ τῆς μοναρχικῆς εἰς τὴν δημοκρατικὴν κυβέρνησιν. Ἡ τελευταία αὕτη, καὶ τοι ἐνίοτε πολλὰ δεινὰ συνεπαγούσα, ὑπῆρχε λυσιτελεστάτη καὶ ἀρμοδιωτάτη εἰς τὰς μικρὰς, κεχωρισμένας καὶ φιλομύχους ἐλληνικὰς φυλάς, καὶ ἦν ἡ κυρία πηγὴ ἀφ' ἧς ἀνέβλυζεν ἅπασα ἡ πνευματικὴ αὐτῶν πρόοδος. Οὕτως, ἐκάστη μὲν πόλις ἐσχημάτιζεν ἴδιον κράτος ὑπὸ ιδιόρρυθμον διαχείρισιν, αἱ μεγάλαι δὲ συμμάχιδι ὧν συνηνοῦντο δημοκρατικαὶ τινες ὁμοσπονδίαι, οὐδαμῶς σχεδὸν ἐξήσκουν ἐπιρροὴν ἢ εἶαν ἐπὶ τοῦ ἐσωτερικοῦ πολιτεύματος. Ἐξ ἐναντίας μάλιστα ἀνερίετο μεταξύ τῶν δημοκρατικῶν τούτων πόλεων δραστηριωτάτη ἀμιλλα, καθ' ἣν ἕκαστος τῶν πολιτῶν ὁ αἰσθανόμενος ἐν ἑαυτῷ νοῦν καὶ ἰσχυρὰν προαίρεσιν, ἀπεδύετο εἰς τὸν ἀγῶνα· ἂν δὲ οἱ ἀριστεὶ δὲν ἀνεφαίνοντο ἀείποτε νικηταί, οὐχ ἥττον ὅμως ὁ πόλεμος ἐκράτυνε τὴν δύναμιν ἑνὸς ἐκάστου. Ἐντεῦθεν ἡ νομοθεσία ἀφίχθη εἰς τὸν ὑπερτάτον βαθμὸν ἐντελείας μεταξύ τοῦ δημοκρατικοῦ ἐκείνου κόσμου ἐνθα ὁ Λυκούργος εὗρε τὸ μυστήριον τοῦ συνενοῦν τὴν ὑψίστην σοφίαν μετὰ τῆς ἀλγενοτάτης πρὸς αὐτὴν ὑποταγῆς, ἐνθα ὁ Σόλων, διὰ πρῶτάων νόμων, παρέσχε τὸ μέσον τοῦ ἐλευθέρως καὶ ἀκινδύνως διαμορφοῦσθαι, ἐνθα ὁ Πυθαγόρας διέπλαττε νομοθετικὰς πηδαλιούχους τῶν πόλεων, καὶ ἐνθα, τέλος, ὁ Πλάτων ἀνέπτυσε τὴν ιδέαν τῆς ἐντελεστατῆς πολιτείας ἣν ἐμελλε νὰ θαυμάσῃ σύμπας ὁ τε ἀρχαῖος καὶ ὁ νέος κόσμος·

» Οὐχ ἥττον ἀναφαίνεται ἡ μεγάλη ἐπιρροὴ τοῦ ἐλληνικοῦ πνεύματος εἰς τοὺς τρόπους καὶ τὰ ἔθνη τῶν Ἑλλήνων. Εἰς τὰς ἐλευθέρους ἐλληνικὰς πολιτείας ἴσχυε μόνον ὁ πολίτης ὅστις, ὡς κύριος τῆς χώρας, ὡς νομοθέτης, ὡς δικαστὴς καὶ ὡς ἐλεύθερος προστάτης τῆς ἰδιοκτησίας του ἐκέκτετο τὸν βαθμὸν ἑνὸς κυριάρχου· αὐτὸν ἀπασχόλουν αἱ σπουδαιότεραι ὑποθέσεις τῆς πολιτείας καὶ ἡ εἰς αὐτὰς συμμετοχὴ του τοσούτω μᾶλλον καθίστατο ζωηρότερα, καθόσω αἱ ὑποθέσεις αὗται ἥπτοντο τῶν στενῶν ὁρίων τῆς χώρας του. Καὶ τὰ δεινὰ τὰ ὁποῖα ἐπέφερεν ὁ ἀρχαῖος βίος συνέβαλον εἰς τὴν προαγωγὴν τοῦ πολίτου. Ὅλοι αἱ βάνανσοι ἐργασίαι τῆς ἡμέρας ἐπεβάλλοντο εἰς τοὺς δούλους, καὶ ὡς ἐκ τούτου ὁ πολίτης ἔχειρε πληρεστέατιν ἀνάπαυσιν, σπουδάζων μόνον περὶ τὰ ἐλεύθερα ἐπιτηδεύματα ἅτινα μαρροῦσι τὸ τε σῶμα καὶ τὴν ψυχὴν· ἐπειδὴ δὲ αἱ ἀνάγκαι αὐτοῦ ἦσαν ὀλίγαι καὶ τὸ πλεῖστον μέρος τοῦ βίου του ἦν ἀπηλλαγμένον ἐπιγείων μόχθων. Αὐτὸ καὶ ἦν ἀδύνατον νὰ διαπλάσθῃ ἀγανῶς ὁ βίος τοῦ πολίτου, ὅστις ἀφιερούτο εἰς τὴν διαίτησιν τοῦ κράτους, εἰς τὴν διαχείρισιν τῆς δικαιοσύνης, καὶ εἰς τὴν υπερέσπισιν τῆς ἐλευθερίας καὶ τῶν δικαιομάτων τῆς πατρίδος, καὶ ὅστις ἐμερίμνα, ἂν αἱ δημόσιαι ὑποθέσεις τὸ ἐπέ-

τροπον, εἰς τὴν πατρικὴν διαχείρισιν τοῦ οἴκου του. Ἐντεῦθεν οἱ πλεῖστοι τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων ὑπερεῖχον, κατὰ τὴν ἀξιοπρέπειαν τῶν τρονημάτων, τῶν λαῶν τῶν νεωτέρων χρόνων οἵτινες οὐδὲ σχολὴν οὐδ' εὐκαιρίαν ἔχουσι πρὸς ὁμοίαν τινὰ ἀνάπτυξιν τῶν εὐγενεστάτων αὐτῶν προσόντων.

» Εἰς τοιοῦτον τινὰ πολιτικὸν βίον ὑπῆρχε δυνατὴ ἡ κοινὴ πρὸς τὸν ἐνθουσιασμὸν ῥοπή ἐκ τῆς ὁποίας ἀνεφύησαν τὰ μεγάλα ἀνδραγαθήματα τὰ καὶ σήμερον ἐτι πληροῦντα θαυμασμῷ ἀπασαν τὴν οἰκουμένην, ἡ θαυμασία ἐκείνη τοῦ ζῆν ἐπιθυμία συνδεδεμένη μετὰ τῆς τοῦ βίου κατεφρονήσεως, καὶ ἡ ἀδρά καλαιοθησία ἥτις τὸ καλὸν ἐνόμιζεν ὡς θεῖον καὶ ἱερὸν, ἥτις ἐτίμα τοὺς θεοὺς διὰ τῶν ἀγίωνων καὶ τὰς δημοτελεστάτας τῶν ἐργῶν ἐκίσταει διὰ τῶν δώρων τῶν μυστῶν.

» Κατόπιν ἀναφαίνεται τὸ αὐτοφύες τῆς ἐλληνικῆς μορφώσεως καὶ ἐν τῇ θρησκείᾳ. Καί τοι ἡ ἐλληνικὴ θρησκεία ἀπῆρτιζεν ἀλλόκοτόν τι χάρις, ὑπερεῖχεν ὅμως τῶν ἄλλων θρησκειῶν τῆς ἀρχαιότητος κατὰ τὸν ποιητικὸν χαρακτήρα. Καὶ εἶναι μὲν ἐνίοτε ἀπλοϊκὴ ὡς τὸ νήπιον, ἀλλὰ καὶ ἱλαρὰ δίκην νηπίου καὶ κατὰ τὰς νεανικὰς αὐτῆς ποιήσεις, τερπνὴ, ἀδρά καὶ πανούργος. Ὅ,τι δύναται νὰ κατορθώσῃ μία θρησκεία ἥτις περιορίζεται εἰς τελετὰς καὶ κατὰβιβάζει τὸ θεῖον εἰς τὸν κόλπον τῆς ὁρατῆς φύσεως, τοῦτο βεβαίως κατώρθωσεν ἡ ἐλληνική· καὶ διὰ τοῦτο μάλιστα προτερεῖται τῶν ἄλλων ὁμοειδῶν κίτῃ θρησκειῶν, διότι οἱ Ἕλληνες, καλλύνοντες καὶ ἐπεξεργαζόμενοι τὰ ἀπειρόκαλα εἰδωλὰ ἅτινα προσκύνουσι, παρίσταν τοὺς θεοὺς εἰς ἀνθρωπίνους μορφάς, καὶ ἀνεβίβαζον ἐκ τούτους εἰς τὴν τάξιν τῶν θεῶν. Ὑπερέβησαν δὲ κατὰ τοῦτο τοὺς Αἰγυπτίους, τοὺς Φοίνικας καὶ τοὺς Ἰνδοὺς, οἵτινες οὐδέποτε ἐπαυσαν λατρεύοντες θηριόμορφα ζῴα ἢ καὶ ἄλλα πελώρια τέρατα, καὶ ὡς ἐκ τούτου οὐδεμίαν ἄλλην ἐγκατέλειπον τοῖς ὁπαδοῖς αὐτῶν ὁδὸν εἰμὴ νὰ προσκυνῶσι τὴν ἀρχαίαν ἀλογίαν ἢ νὰ μεταβιβάσωσι εἰς χλευαστικὴν ἀπιστίαν. Ἡ ἐλληνικὴ θρησκεία, ἐξ ἐναντίας, προσεκτάτο ὅσημέραι προαιετὴν βελτίωσιν, τὰ ἔθιμα ἐν Ὀλύμπῳ πρόβλεπεν ἐπὶ τὸ κρεῖττον, καὶ οἱ θεοὶ αὐτοὶ ἐκφυγεῖν ἐπὶ τοσαύτον, ὅσον καὶ οἱ συγγενεῖς αὐτῶν ἄνθρωποι ἐπέδιδον καὶ προσέκοπον.

» Ὑπερπεροῦσι προσέτι οἱ Ἕλληνες πάντας τοὺς ἀρχαίους λαοὺς κατὰ τὴν πνευματικὴν ἀνάπτυξιν. Ἀρκεῖ νὰ εἰπωμεν περὶ τούτου ὀλίγους μόνον λέξεις. Οὐδεὶς λαὸς ἐκ τῶν ἀρχαίων καὶ νεωτέρων ἐγεώργησεν ἐπὶ τοσαύτον χρόνον καὶ μετὰ ταιαύτης εὐκαταίας ἐκδόσεως τὸν κῆπον τῶν Μουσῶν ὅσον οἱ Ἕλληνες, καὶ τοσαύτον πολυάριθμα καὶ πολυειδῆ ἀριστουργήματα ἐξ ἰδίης δυνάμεως καὶ ἀνευ ξένου τινὸς δράσεως ἀνέδειξε. Καὶ ἂν ἐσώζετο εἰς μόνος ποιητῆς ὡς ὁ Σοφοκλῆς, εἰς ἱστοριογράφου ὡς ὁ Θουκυδίδης καὶ εἰς φιλόσοφου ὡς ὁ Πλάτων, ὁποῖον καὶ τότε ἠθέλομεν ἔχει ἰδέαν περὶ τῆς μορφώσεως τῶν Ἑλλήνων! Ἀλλ' ἔδωκεται μακρὰ σιρὰ στεφανηφόρων ἡρώων ἀπὸ τοῦ

Ὀμήρου (950 π. χ.) μέχρι τοῦ Λογγίνου (273 μ. χ.)· καί τοι δὲ κατὰ τοὺς τελευταίους χρόνους ἀπομακρίνεται τὸ ζώπυρον τῆς ἐλληνικῆς μεγαλοφύας, οὐδόλως ὅμως ἀποσθέννυται τοῦτο, ἀλλὰ διατηρεῖται σχεδὸν μέχρι καὶ αὐτῆς τῆς σήμεώς του.

» Καθορῶμεν, τέλος, τὴν ἀκμὴν τῆς ἐλληνικῆς μορφώσεως εἰς τὰ τεχνουργήματα τοῦ ἔθνους. Σύντασα ἡ Ἑλλὰς καὶ ὅλαι αἱ ἐλληνικαὶ πόλεις ἦσαν ἐμπλῆαι φιλοτεχνημάτων ἅτινα ἀντήγειρον ἐν μέρει μὲν ἡ θρησκεία, ἐν μέρει δὲ ἡ πολιτεία, ἐτι δὲ καὶ ἡ οἰκιακὴ εὐσέβεια. Ἐπειδὴ ὁ βίος τῶν πλείστων ἀνθρώπων ἦν μᾶλλον δημόσιος ἢ οἰκεῖος, καὶ καὶ χραιεῖ τῶν ἰδιωτῶν περιορίζοντο εἰς τὰ ἀπολύτως ἀναγκαῖα, (ὅθεν καὶ τὰ οἰκήματά των οὐδὲ μεγαλοπρεπῶς ἦσαν κατασκευασμένα οὐδὲ κομψῶς περιεκοσμημένα), ἔνεκα τούτου ὅλα τὰ ἔργα τῆς τέχνης ἐλάμβανον δημόσιόν τινα ὅρισμόν παρεχόντα εἰς αὐτὰ μὲν, ὑψηλότερόν τινα χαρακτήρα, εἰς τὸν λαὸν δὲ, ζωηρότατον ὁργανισμὸν πρὸς τὴν τέχνην. Καὶ σήμερον ἐτι τὰ λείψανα τῶν ναῶν καὶ τῶν δημοσίων οἰκοδομημάτων τῆς Ἑλλάδος ἐρελκίζουν τὸν θαυμασμὸν τῶν μεταγενεστέρων, καὶ αὐτὰ τὰ τεμάχια τῶν ἀγαλμάτων ἐπισύρουν τὴν σπουδὴν ὅλων τῶν εὐφυῶν τεχνιτῶν. Οὐδεὶς ἐκ τῶν ἀρχαίων λαῶν ἐγένετο δοκυνώτερος τῶν Ἑλλήνων κατὰ τὰ ἔργα τῆς τέχνης καὶ κατὰ τοὺς ὑψηλοὺς καὶ πελωρίους τύπους ἐκάστου αὐτῆς χαρακτῆρος. Ἰνα πυργώσῃ τις εἰς αἰγυπτιακῶς πυραμίδας σάρκεμά τι λίθων, ἵνα ἐγκολάψῃ ἱερογλυφικοὺς χαρακτῆρας ἐπ' ἐνὸς κωνοειδοῦς ὀβελίσκου, ἢ ἵνα ἀνεγείρῃ τὴν κολοσσικὴν μορφήν μιᾶς Σφίγγος, ἀρκεῖ νὰ ἐπιβάλλῃ τὴν ἐργασίαν ταύτην εἰς τὰς φιλοπόνους χεῖρας ἐνὸς ἀρσούς καὶ δούλου λαοῦ. Ἀλλ' ἵνα λαξευθῇ ἐπὶ τοῦ μαρμάρου ἡ εὐπατὴς καὶ ἀξιοπρεπὴς εἰκὼν ἐνὸς Ἀπολλωνοῦ, ἵνα ρανῇ εἰς τὰ ὅμματα τῶν ἀνθρώπων ὁ παρ' Ὀμήρῳ Κρονίδης, ὅστις διὰ τῆς κινήσεως τῆς κεφαλῆς του ἔσαιε τὸν μέγαν Ὀλύμπον, ἵνα παραστῇ τὸ ἄνθεμον τῆς καλλουῆς καὶ τῆς μαλινοῦς χάριτος μιᾶς Ἀφροδίτης, ἔπρεπεν ἡ τέχνη ν' ἀναβῇ εἰς τὸν οὐρανὸν καὶ νὰ ὑποκλέψῃ τὰς εἰκόνας τῶν ἐκείσε οἰκύντων θεῶν.

» Ἀποδείξαντες οὕτω ὅτι τὸ ἐλληνικὸν ἔθνος ὑπερέσχευ ὅλων τῶν λαῶν τῆς ἀρχαιότητος κατὰ τὴν μόρφωσιν, ὁρεῖλομεν προσέτι νὰ ὁμολογήσωμεν ὅτι ἡ ἐπιγῆρὸς ἦν ἡ Ἑλλὰς ἐξῆσκησεν ἐπὶ τῆς διαπλάσεως τοῦ ἀνθρωπίνου γένους, κέκτηται καθολικὴν σπουδαιότητα.

» Ὡς ὁ πιστὸς Μουσουλμάνος, προσευχόμενος, προσηλοῖ τὸ βλέμμα εἰς τὸν τάφον τοῦ προφήτου, οὕτω καὶ πάντες οἱ φίλοι τῆς τέχνης καὶ τοῦ ἀνθρωπισμοῦ ἐπιστρέφουσι τὴν ὄψιν εἰς τὴν ἀγίαν τοῦ ἐλληνισμοῦ γῆν. Καὶ ὅτε μὲν τὸ ἐλληνικὸν ἔθνος ἦνθαι ἐπὶ τῆς γῆς, περιεχέσθαι ὑπὸ ποιητικοῦ τινος φωτός· εἰς δὲ ὁ μὴ Ἕλλην μετὰ θαυμασμοῦ καὶ μετ' ἀγάπης ἐνίοτε ὑπενίξεν· ὅτε δὲ ἀπωλέσθαι καὶ ἀπέλιπε τηλαυγὴ μόνον ἵχνη, παρίσταται ἐνώπιον

ἡμῶν ὡς ἐνθουσιώδης τις ποίησις ποιηθεῖσα πρὸς σθησίαις μετὰ τῆς τεχνικῆς αὐτῆς ἐκφράσεως, τῆς ἀγαλλίασιν τοῦ κόσμου. Τὸ πλεῖστον μέρος τῆς ιστορίας του ὁμοιάζει πρὸς ὁμηρικὸν ἔπος, τὰ διασωθέντα ἔργα τῆς ἐλληνικῆς διανοίας φαίνονται ὡς θαύματα θεῶν, θαύματα τοιαῦτα οἷα δὲν παράγει πλέον ὁ ἄνθρωπος.

• Ἡ κοσμοκρατορία τῶν Ἑλλήνων, κατὰ πολὺ διεσπῶσα τῆς τῶν Περσῶν, Τατάρων καὶ Ἀράβων, ἐξετάθη οὐχὶ ἐπὶ τῆς ἐπιφανείας τῆς γῆς ἀλλ' ἐπ' αὐτοῦ τοῦ πνεύματος. Οὐδεὶς λαὸς ἐφθασεν, ὡς πρὸς τοῦτο, εἰς τοιαύτην ἀκμὴν, καὶ διετήρησεν ἐπὶ τοσοῦτον χρόνον τὰς κατακτήσεις του, ὅσον οἱ Ἕλληνες. Ὁ θαυμασμὸς, ὃν ἐξήγειρον τὰ ἀνδραγαθήματα τῶν, ἐκέντριζε τὴν φιλοτιμίαν καὶ αἰμίλλαν αὐτῶν τῶν βαρβάρων ἡ ἐλληνικὴ γλῶσσα διεσπάρη ἐπὶ πᾶσαν τὴν οἰκουμένην· τὰ συγγράμματα τῶν Ἑλλήνων ἀναγινώσκοντο ἀνεκδότως παρὰ πάντων τῶν εἰς μάθαισιν καὶ παιδείᾳ ἀργούντων. Ὅτε δὲ ἡ πολιτικὴ ἰσχὺς τοῦ λαοῦ ἐξηντλήθη, ὑπέκρινε μὲν οὗτος εἰς τὴν ἐπίθεσιν τοῦ ἰσχυροτέρου, ἀλλ' ὑπεδούλωσε τὸν νικητὴν του διὰ τῆς ὑπεροχῆς τοῦ πολιτισμοῦ του, οἰκείωσεν αὐτὸν διὰ τῆς γλώσσης του, καὶ τὸν ἠνάγκασε νὰ θαυμάζῃ τὰ ἀριστοτεχνήματα αὐτοῦ, καὶ θαυμάζων αὐτὰ νὰ προσβάλῃ εἰς ἐπιμελὴ αὐτῶν ἀπομίμησιν. Οὕτως ἀληθεύει καὶ τὸ ὑπὸ τοῦ Ῥωμαίου ποιητοῦ (Ὁρατ. Ἐπιστ. 2, 1, 156) ῥηθὲν

Graecia capta ferum victorem cepit, et artes intulit agresti Latio.

• Πολλοὶ τῶν ἀρχαίων λαῶν ἐγένοντο ἰσχυρότεροι τῶν Ἑλλήνων· ἀλλ' ὅτε ἡ πολιτικὴ αὐτῶν δύναμις ἀνετράπη, ἔζων οὗτοι εἰς τὰ μνημεῖα μόνον τῆς ιστορίας, ἄνευ ἐπιρροῆς καὶ ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἄνευ δόξης. Μόνον οἱ Ἕλληνες (καὶ οἱ μαθηταὶ τῶν Ἑλλήνων Ῥωμαῖοι ποιοῦσιν ἐπὶ τοῦτου ἐσχίσεις). Οὐδέποτε ἀπέσβη ἡ πνευματικὴ δύναμις τῆς Ἑλλάδος· ὑπάρχει μίαν Ἑλλάδα ὡς καὶ μία Roma aeterna. Ἐκ τῶν ἐρειπίων καὶ τῆς τέφρας αὐτῶν ἀνίστανται αἰετοὶ νέαν δόξαν περιβεβλημένοι, ὡς δὲ ἡ ἀρετὴ ἐπὶ τοῦ τύμβου τοῦ Αἰάντος, οὕτω καὶ ἡ μεγαλοφυΐα τοῦ ἐλληνικοῦ ἔθνους ἐπικάλυπται, αἰετοὶ ἀκμαία καὶ αἰεθαλλῆς, ἐπὶ τῶν ἐρειπίων τῆς ἠρημωμένης γῆς (*)

• Ἡ θεὰ λοιπὸν τοιαύτης τινὸς ἀνθρωπότητος οἷα ὑπάρχει ἡ ἐλληνικὴ, εἶναι ὡς ἡ θεὰ ἐξόχου τινὸς ἔργου τῆς φύσεως, ἐπιτερπῆς, διδασκτικῆς καὶ παρρησιαστικῆς. Ἡ διάπυρος φιλοπατρία, ἡ μεγαλόφρων τοῦ κινδύνου κταφρόνησις, τὸ πρὸς τοὺς αὐστηροτάτους νόμους ἱερὸν σέβας, ὅπερ ὑπῆρχεν ἐγκεχαράγμενον εἰς τὰς ψυχὰς τῶν Σπαρτιατῶν, ἡ παιδεία καὶ ἡ ἠθικὴ διάπλaxis ὧν ὁ πυρὴν ἐτύγγαον αἱ Ἀθῆναι, ὁ στενὸς σύνδεσμος τῆς καλαι-

μεγαλοπρεπείας μετὰ τῆς χάριτος, τῆς αὐστηρότητας μετὰ τῆς μελιχρίας, τῆς ἐμβριθείας μετὰ τῆς εὐμαρείας, ἡ μοναδικὴ αὕτη ἐνωσις τῶν καλλιωτέρων ἰδιωμάτων τοῦ ἀνθρώπου οὐδέποτε παύσεται ἀναρρίπτευσαν τὸ ζώπυρον πάσης εὐαισθητοῦ ψυχῆς, ἐνόσω ἐν μέρος τῆς ιστορίας αὐτῆς διαπλέει, οὕτως εἰπεῖν, τὴν θάλασσαν τῶν χρόνων. Αἱ Ἀθῆναι καὶ ἡ Σπάρτη, σχηματίζουσαι ἐκαστὴν ἐστὶν πολιτισμῶ, θέλουσιν ἐρελκῆσαι αἰετοὶ τὰς τῶν φιλομουσίων ψυχὰς.

• Καί τοι δὲ δικαίως ἐδύνάτο τις ν' ἀξιῶσθαι ὅτι ἡ φιλοπατρία τῆς Σπάρτης καὶ ἡ πολιτικὴ τῶν Ἀθηνῶν σύνεσις ἀπέβησαν ἐνίοτε τοσοῦτον ἐπιζήμιοι ὅσον καὶ σωτήριοι, οὐχ ἥττον ὅμως ὀρεῖται νὰ ὁμολογήσῃ ὅτι τὸ μεγαλεῖον καὶ τὸ ἔξοχον αὐτῶν τῶν ἀρχῶν δὲν ἐκμηδενίζονται βεβαίως ἐκ τῆς ἐπιρροῆς ἣν ἡ τε ἀδυναμία τῶν ἀνθρώπων καὶ αἱ ἀντιδράσεις τῶν κυριῶν καὶ τῶν περιστάσεων ἐνεδέχτο νὰ ἐξασκήσῃ κατὰ τῆς ὁλοσχεροῦς αὐτῶν ἀναπτύξεως καὶ ἀκμῆς. Ἀρκεῖ μόνον εἰς τὴν ἀνθρωπότητα ὅτι αἱ ἀρχαὶ αὗται ἔλαβον αἰετοὶ μεγίστην ἰσχύϊν, καὶ ὅτι ἀναδείκνυνται, κατὰ τὰς ἰδιαιτέρας φάσεις, εἰς τὴν πλήρη αὐτῶν λαμπρότητα. Σημειωτέον δὲ ὅτι οὐδεὶς νόμος, οὐδ' αὐτοῦ τοῦ θεοῦ ἐξαίρουμένου, ἠδυνήθη νὰ εἰσδύσῃ ἐπὶ τοσοῦτον εἰς τὴν ψυχὴν ἐκάστου, ὥστε νὰ ἐγκολάσῃ εἰς αὐτὴν, τὴν ἰδίαν ὑπεροχὴν του. Ἐπὶ τοῖς ὀνόμασιν ἐνὸς Λυκούργου καὶ Σόλωνος, ἐνὸς Μιλτιάδου καὶ Λεωνίδου, ἐνὸς Θεμιστοκλέους καὶ Ἀριστείδου, ἐνὸς Ἐπαμεινώνδου καὶ Πελοπίδου, ἐνὸς Φωκίωνος καὶ Τιμολέοντος, ἐνὸς Δημοσθένους καὶ Κλεομένης, ἀγάλλεται πᾶσα εὐγενὴς ψυχὴ καὶ πλήρης θαυμασμοῦ ἀναπολαῖ τοὺς χρόνους κατ' οὗς ἤκμασαν οἱ φιλοπάτριδες καὶ ἐνάρτεροι οὗτοι κολοσσοί. Ἐνώπιον τῆς λαμπροφάνειας ἣν οὗτοι διεχέουσιν, γίνονται μὲν ἀφανῆ τὰ στίγματα αἵτινα προσεπιφέρει πᾶσα ἐπίγειος μεταβολή, ἀπορρέουσι δὲ τῆς μνήμης ἡμῶν τὰ δεινὰ τῶν ἀρχαίων κρατῶν, ἀλλ' ὡς πρόκειται νὰ εὐφρανθῶμεν τὰ θαυμάσια ἔργα τῆς ἐλληνικῆς διανοίας.

• Ἐτι διαυγεστέρα καὶ σαφεστέρα ἐμφαίνεται ἡ ἐπιρροὴ τὴν ὁποίαν ὁ ἐλληνισμὸς ἐξήγαγεν ἐπὶ τῆς μορφώσεως τῆς φιλολογίας τῶν ἐθνῶν. Τοσοῦτον κρατερώς ἐπενήργησεν εἰς τὴν μόρφωσιν ταύτην ἡ γονιμότης τοῦ ἐλληνικοῦ νοῦς, ὥστε πανταχοῦ ὅπου προστείνεν αὕτη τὸ βῆμα, ἀνεβλάστανε δραστήριος ἐνεργητικότης, διεχέστο νέον φῶς καὶ διεγείρετο, τέλος, εἰς τὰς εὐγενεῖς ψυχὰς αξιοθαύμαστος φιλοπραγματεία. Καὶ τοῦτο δὲ εἶναι τὸ μέγα πλεονέκτημα τῆς πνευματικῆς ἀναπτύξεως καὶ τῆς εὐφυΐας, ὅτι διὰ τῆς ἐπαφῆς ἀνανεοῦνται καὶ διαδίδονται, ῥιζοβολοῦσαι ἐκεῖ ἐνθα ἐπικρατεῖ ἀκριβοῦς πρὸς τὸ καλὸν καὶ τὸ ἀληθὲς ἔργον. Ὅθεν ἡ Ἑλλάς, δὲν ἀπωλέσθη εἰσέτι, ἀλλὰ ζῇ εἰς πᾶσαν εὐαίσθητον καρδίαν, τὰ ἔργα δὲ τῶν μεγαλονόων τέκνων τῆς ἀναπέμπουσιν, ὡς τὰ ἐν τῷ οὐρανῷ ἀέννα φῶτα, στιλπνὰς ἀκτῖνας, αἵτινες φωταγω-

(*) Ἄν ὁ μακρότης· ἰκνῶστος ἐπέη καὶ ἔλεπε τὴν θαυμασίαν πνευματικὴν πρὸδον τῆς ἀναγεννημένης Ἑλλάδος, πάντως ἦν ἐκ κρυφῶς μετ' ἐκπλήξεως ὡς ὁ Τολέμαχος περὶ τοῦ Ὁδογεωγράφου· «Ἀλλοῦς μοι, εἶπε, φάνης νέον ἢ πάρεσθαι». Σ. Μετ.

γοῦσι καὶ ἀναζωπυροῦσι τὸν πρὸς τὰς ἐπιστήμας καὶ τέχνας ἔρωτα, καὶ ἀναπτύσσουσι τὰ σπέρματα τοῦ καλοῦ καὶ τοῦ εὐγενοῦς.

» Παρόμοιον τι δὲ συνέβη ἐν Ῥώμῃ. Ὅτε ἡ Ῥωμαϊκὴ δύναμις κατέβηκε τὸ εὐθρυπτον οἰκοδόμημα τῶν ἐλληνικῶν πολιτειῶν, ὁ τραχὺς κατακτητὴς ἦν ἀλλότριος τῆς τέχνης καὶ ἐπιστήμης τῶν Ἑλλήνων, οὗς διηυτέλιξε μετὰ τοῦ συνήθους ἐκείνου κόμπου ὃν οἱ νικηταὶ μοτέρχονται πρὸς τοὺς ἡττημένους. Ἐφάνη ὁμοίως εἰς τινες, κατὰ τὴν θείαν αὐτῆς λαμπρότητα, ἡ μεγαλοφυΐα τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος, αἰωρουμένη ἐπὶ τῶν καπνίζόντων ἐρειπίων καὶ διεγείρουσα εἰς τὰς ψυχὰς τῶν ἀρίστων ἀσυνήθην μέχρι τοῦδε καὶ ὄντως ἀξιοθαύμαστον ζήλον. Οἱ Σκιπίωνες, οἱ Λαίλιοι, οἱ Αἰμίλιοι καὶ οἱ Κάτωνες ἡσπασθήσαν μετὰ ζέσεως αὐτάν. Ἐκτοτε ἡ ἐμπειροπόλεμος πόλις ἤρξατο νὰ διάγῃ πνευματικώτερον βίον· ἐνθὺ δὲ πρότερον ἠκούετο ὁ πάταγος μόνον τῶν ὅπλων καὶ οἱ ἀπλοὶ περὶ δικαίου λόγοι, ἡγοῦσιν ἤδη τὰ ἐναρμόνια μέλη τῆς ἐλληνικῆς μουσικῆς. Ὅ,τι ἐν τῇ ξένῃ (ἐλληνικῇ) γλώσσῃ παρήγαγεν ἀξιάγαστον ἡδονήν, τοῦτο ἀπεμιμνήτο καὶ μεταφέρετο εἰς τὴν Ῥωμαϊκὴν, καὶ συνέτεινε πρὸ πάντων ἵνα οἱ ἀπειράκαλοι ρητόγγοι τοῦ Λατίου λεαίνωνται κατὰ τὸν μετὰ τῆς πρεσβυτέρας ἀδελφῆς συναγωνισμόν των. Τοιοῦτοτρόπως ἡ Ῥώμη, ἐπικαθημένη ἐπὶ τῶν πτερόγων τῆς ἐλληνικῆς μουσικῆς, ἀπῆλκυσε δόξης διακρεστέρας ἐκείνης ἣν περιῆψεν εἰς αὐτὴν ἡ κοσμοκρατορία τῆς. Καὶ τιμῶντι, ἡ ἱστορία τῆς Ῥώμης ἤθελεν ἴσως μνημονεύεσθαι ὡς ἡ τῆς Περσίας, ἃν τὸ δεινὸν πνεῦμα τῆς ποιήσεως, ρητορικῆς, νομοθεσίας καὶ πρακτικῆς σοφίας τῶν Ῥωμαίων, δὲν διέσωζε καὶ συνίστα ἡμῖν, ἐπὶ πολλοὺς καὶ σκοτεινοὺς αἰῶνας, τὴν γλῶσσαν τῆς κοσμοκρατείας πόλεως.

» Ὅτε κατὰ τὸν μεσαιῶνα ἡ Εὐρώπη διεμορφώτο ἐκ νέου, καὶ οἱ τραχεῖς μάχιμοι τοῦ Βορρᾶ κάταικοι, ἀνατρέψαντες τὸν σκληρόμενον θρόνον τῆς Ῥωμαϊκῆς κυριαρχίας, ἀνῆγειρον δι' ἀλληλοδικοδογῶν πολέμων ἀλλεπάλληλα καὶ ἀσταθῆ κράτη, ἐκάλυπτον διὰ τῆς τέφρας τὰ ἀρχαιοπρεπῆ εἶδωλα τῆς τε θρησκείας καὶ ἐπιστήμης, καὶ μετ' ἀγροίκου στρατιωτικοῦ κόμπου ἐχλεύαζον τὴν νηπιώδη ἀποκαταστάσιν σοφίαν τῶν ἀρχαίων χρόνων· ὅτε, κατὰ τὴν μεσαιωνικὴν ταύτην ἐποχὴν, τὰ πάντα ὑφίσταντο μεταβολήν, τὸ πνεῦμα τῆς ἀρχαιότητος ἐφαίνετο καθόλου ἀπονεναρκωμένον. Ἐν τῇ αὐτῇ μόνον τῶν βυζαντινῶν αὐτοκρατόρων ἐπέζη ἡ ἐλληνικὴ γλῶσσα, καὶ διετηρεῖτο αὐτὴ ὡς ἀναπαλλοτρίωτον κληρονόμημα, καὶ τοι ἐξέλιπεν ἡ δύναμις τοῦ εὐζήλως ἀπομιμνήσκειν αὐτήν. Ἀμυδρὸν μόνον φῶς διέσώζετο ἐπὶ ἐν Κωνσταντινουπόλει, φῶς μὴ δυνάμενον πλέον ν' ἀπαυγάσῃ φαινώδεις ἀκτῖνας ἱκανὰς νὰ διασκεδάσωσι τὴν νεφελώδη ἀτμοσφαῖραν ἣτις περιεκάλυπτε τὴν ἀρχαίαν γῆν, ὡς καταπεποντισμένην τινὰ βασιλικὴν πόλιν. Αἱ πρώην θαλαραὶ ἐπαρχίαι τῆς Ἑλλάδος κατέστησαν ἤδη ἄποροι, τὸ βάρος τοῦ δεσποτισμοῦ παρέλυσε τὰ πνεύματα, καὶ ἡ ὁρμὴ

τῶν πανταχόθεν εἰσβαλόντων βαρβάρων διετράνου ὁσημέραι τὴν πολιτικὴν ἀδυναμίαν τοῦ κράτους. Εἰς τὴν ξερὰν καὶ ἀνυδρον ταύτην γῆν, τὸ δένδρον τοῦ πολιτισμοῦ δὲν ἠδύνατο πλέον ν' ἀναδῶσῃ νέους βλαστούς, διὸ καὶ ἐδέησε νὰ μεταφυτευθῇ. Καὶ τότε δὴ, ὅ,τι ἠπείλει ν' ἀποτρίψῃ τὴν ἐν Βυζαντίῳ ἐναπολειπομένην παιδείαν, τοῦτο ἀνεζωογόνησεν αὐτὴν ὑπὸ ἄλλον οὐρανόν. Τὸ ἀνατολικὸν κράτος ὑπέκυψεν εἰς τὰς εἰσβολὰς τῶν ἀνατολικῶν κατακτητῶν, αἱ νῆσοι τοῦ Ἀρχιπελάγους κατέστησαν λεῖα βαρβάρων, καὶ ἡ καθέδρα τῆς αὐτοκρατορίας ἔπεσε τέλος εἰς τὰς χεῖρας ἐκείνων, εἰς τοὺς ὁποίους ἡ αὐτοκρατορία αὐτὴ ἀνῆκεν ἀπὸ πολλοῦ ἤδη χρόνου. Κατὰ τοὺς ἀπαισίους ἐκείνους διὰ τὴν Ἑλλάδα χρόνους, πολλοὶ τῶν σοφῶν ἐγκατέλιπον τὴν πατρίαν γῆν καὶ εὗρον καταφύγιον εἰς τὴν Ἰταλίαν, ἥτις δι' ἀρχαίων δεσμιῶν μετ' αὐτῶν συννηωμένη, ἐφάνη ὀρέγουσα εἰς αὐτοὺς φιλόξενον χεῖρα. Εἰς τὸ περικαλλὲς εἶδος τῆς Ἰταλίας ἤρξατο ἡ παιδεία νὰ βαδίζῃ νέον στάδιον. Ἡ ἐλευθερία, ἡ ἐμπορία καὶ ἡ φιλοτεχνία ἀνέθαλλον εἰς τὰς μικρὰς ἐκαὶ εἰς πολιτείας αἰτίνας ἐμορφώθησαν ἐπὶ τῶν χρόνων τῆς ἀναρχίας, καὶ ἡ εὐγενὴς ἀμιλλα ἦν ἀπαντες ἐν ἑαυτοῖς συναρθάνοντο, πρεῖχεν εἰς ἕνα ἕκαστον ἰσχυρὰν πρὸς ἀριστεῖαν τάσιν. Οὕτω, ἀνεζωπυρήθη ὁ ἔρωας τῆς ἐπιστήμης, διεξερευνῶντο μετὰ ζήλου καὶ μερίμνης τὰ λείψανα τῆς Ῥωμαϊκῆς ἀρχαιότητος τῆς ὁποίας οἱ Κικέρωνες καὶ οἱ Οὐίργιλιοι ἐξεθιάζοντο καὶ ἀπεμιμνῶντο. Ἀλλὰ καὶ οἱ Ῥωμαῖοι αὐτοὶ συγγραφεῖς ἀνέπεμπον ἀδιαλείπτως εἰς τοὺς Ἕλληνας καὶ ἀπένειμον αὐτοῖς τὰ πρωτεῖα τῆς τε σοφίας καὶ τέχνης· διὸ, ὅσῳ πλέον ἐθαύμαζέ τις ἀναγινώσκων τοὺς Ῥωμαίους κλασσικοὺς, τοσούτῳ μᾶλλον κατασφύχεται ὑπὸ τῆς ἐπιθυμίας ἵνα ἀρυσθῇ τὰ διαχυγῆ νάματα τῆς ἐλληνικῆς σοφίας. Ἐντεῦθεν ἀνεφάνη ἄκρως πόθος πρὸς τὴν μελέτην τῆς ἐλληνικῆς γλώσσης καὶ φιλολογίας, τῶν ὁποίων ἡ γνώσις διεδίδετο μετ' ἀξιοθαυμάστου ταχύτητος, ἐπιμαρτυρούσης ἀρκούντως τὴν μεγάλην αὐτῆς ἀνάγκην. Διὸ καὶ δικαίως ἐλέγχθη ὅτι ἂν αἱ Ἕλληνικαὶ ἐπιστήμαι δὲν ἤθελον μετακομισθῇ εἰς Ἰταλίαν ἐπὶ τῆς θηλάσσης, πάντως ὤφειλε νὰ διαπλεύσῃ τις πέραν αὐτῆς ἵνα μεταφέρῃ αὐτάς.

» Ἐκτοτε ὁ Ἕλλητισμός ἐξήσκησεν ἐνδελεχῆ σχεδὸν ἐπιρρόην ἐπὶ τοῦ πολιτισμοῦ τῶν μεταγενεστέρων. Εἰς ὅλας σχεδὸν τὰς ἐπιστήμας ἐβάλεν οὗτος τὸν θεμέλιον λίθον· εἰς τὴν φιλοσοφίαν καὶ μαθηματικὴν ἐξαίρετως ἐτήρησεν ὁ Ἕλλητισμός ἐπιστημονικὴν μέθοδον ἣτις ὑπάρχει ἐτι ὑπέρροχος. Πρὸ πάντων ὁμοίως τὰ ἀποκνήματα τοῦ καλοῦ, τοῦ ἀληθοῦς καὶ τοῦ ἀγχοῦ οὐδέποτε θέλουσι παύσει ἐξεγείροντα τὸ αἶσθημα τῆς φιλοκαλίας καὶ τῆς φιλοτεχνίας. Ἐκ τῆς δόξης τῶν ἀρχαίων κλασσικῶν ἀνέκυψεν ἡ δόξα τῶν νεωτέρων. Ὁ αἰὼν τοῦ Λυγούστου ἤθελεν εἰσθῆαι σαπρὸς τάφος τῶν ἀρετῶν τῶν Ῥωμαίων, ἃν δὲν καθωρρίζον αὐτὸν τὰ ἄνθη τῆς ἐλληνορωμαϊκῆς τέχνης, καὶ ἂν οἱ ποιηταὶ καὶ

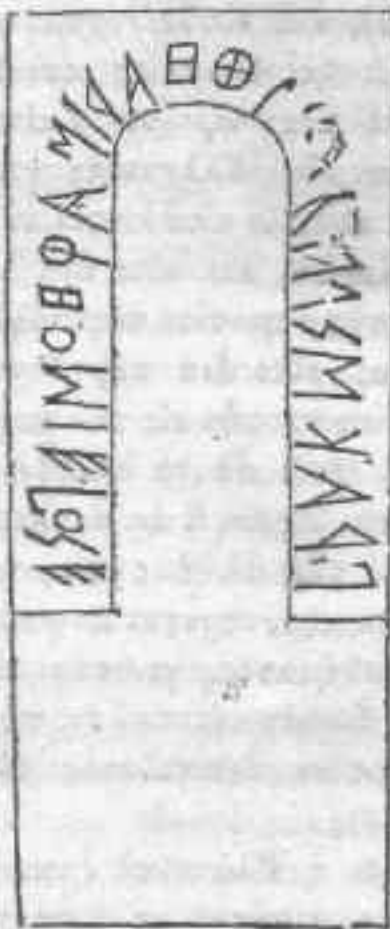
ιστοριογράφοι αὐτοῦ δὲν ἐπέχουν τὴν λαμπρότητα τοῦ μεγάλου ὕπερ' ἐν τῷ κράτει αὐτῷ εἶχεν ἤδη ἀπολεσθῇ. Ὡσαύτως καὶ ὁ αἰὼν τῶν Μεδίκων καὶ τοῦ Λουδοβίκου ΙΔ', περιεκρομήθη οὐκ ὀλίγον μὲ τούτους στεφάνους τῆς ἐλληνικῆς ἀρχαιότητος.

ΔΙΟΝΥΣΙΟΣ ΘΕΡΕΙΑΝΟΣ.

ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΑ.

—❦❦❦❦—

Τὰς ἀκολουθοῦντες δύο ἀρχαίας ἐπιγραφὰς εὑρεθείσας πρὸ τινῶν μνημῶν κατὰ τὸ μεσημβρινὸν μέρος τῆς Θήρας συνέπεσεν ἐσχάτως ὡς ἀπαντήσω. Κρίνω δὲ αὐτὰς ἀξίας δημοσιεύσεως οὐ μόνον διότι εἰσὶν ἀνέκδοτοι, ἀλλὰ καὶ διότι ἡ μὲν μία εἶναι ἀρχαϊκὴ, ἡ δ' ἑτέρα περιέχει τὸ ἄξιον σημειώσεως ὄνομα Ῥητορικῆ, ἐξ οὗ συμπεραίνω ὅτι τὸ μέχρι τοῦδε σωζόμενον ἐν Θήρα κύριον γυναικῶν ὄνομα Γραμματικὴ (*) εἶναι ἐπίσης ἀρχαίας καταγωγῆς. Ἡ ἐπι-

γραφή τοῦ φέροντος τὴν ἀρχαϊκὴν ἐπιγραφὴν λίθου εἶναι ἐν μέρει ἐφθαρμένη, ὥστε τινὰ τῶν γραμμάτων εἰσὶν ἐξηρανωμένοι ὡς ἐν τῷ πανομοιότυπῳ φαίνεται. Ταῦτα ὁμῶς δυνάμεθα, νομίζω, εὐκόλως ὡς ἀναπληρώσωμεν, ὀδηγούμενοι οὐ μόνον ἐκ τῆς ἐννοίας ἀλλὰ καὶ ἐκ τῶν σωζομένων ἰχνῶν ὥστε κατ' ἐμὲ ἡ ἐπιγραφή αὕτη ἐξηγεῖται οὕτω: Πραξιτέλεις Θήρανα Φήσοι ἐποίησαν. Πραξιτέλης ὁ τοῦ Θεοφάνους ἐποίησε τοῖς Φήσοι (**).

Ἔχρον ὡσαύτως καὶ τὰ ὧδε δημοσιευόμενα δύο ἀνέκδοτα Θηραϊκὰ νομίσματα, ἐξ ὧν τὸ μὲν μικρότερον εἶναι ἀργυροῦν, τὸ δὲ ἄλλο χαλκοῦν. Τὸ μὲν ἀργυροῦν ἀφ' ἑνὸς φέρει τὴν κεφαλὴν τοῦ Θήρα κατὰ πρόσωπον, καὶ ἀφ' ἑτέρου τρεῖς δεξιῖνας μὲ τὰ μόλις διακρινόμενα στοιχεῖα ΘΗ· ἔχει δὲ βάρος 78 κίλων. Ὁ τύπος οὗτος δὲν εἶναι μὲν κεκοσμημένος, κατὰ πρῶτον ὁμῶς ἀπαντᾷ ἐπὶ ἀργύρου, διότι, καθ' ὅσον γνωρίζω, πρῶτον σήμερον παρουσιάζεται ἀργυροῦν τῆς Θήρας νόμισμα. Τὸ δὲ χαλκοῦν ἀφ' ἑνὸς φέρει τὴν αὐτὴν ὡσαύτως κατὰ πρόσωπον κεφαλὴν τοῦ Θήρα, καὶ ἀφ' ἑτέρου τὰ στοιχεῖα ΘΗ, καὶ ταῦρον ἢ βοῦν ἐπὶ τοῦ ἐδάφους διὰ τῶν ἐμπροσθίων γονάτων στηριζόμενον. Περίεργον δὲ εἶναι ὅτι τὸ νόμισμα τοῦτο φέρει ἐτι ἐπὶ τοῦ πρώτου τύπου, καὶ δευτέρου ἑκατέρωθεν μικρότερον τύπον. Οὕτως ἐπὶ τῆς δεξιᾶς παρὼς τοῦ προσώπου τοῦ Θήρα εὐρίσκεται ἐντετυπωμένη μικρὰ τις ἑτέρα κεφαλὴ, ἧς ἡ ῥίς ἀνταποκρίνεται πρὸς τὴν τοῦ Θήρα· ὑπὸ δὲ τὸν βοῦν ὑπάρχει τετράγωνόν τι ἐντύπωμα αὐτὸ ἐμπεριεχόμενον ἑμβλημα οὐδόλως διακρίνεται. Τὸ ὅλον τῶν μέχρι τοῦδε γνωστῶν Θηραϊκῶν νομισμάτων, συμπεριλαμβανομένων καὶ τῶν προκειμένων, συμποσοῦνται εἰς 26. Παρατηρητέον δὲ ἐνταῦθα ὅτι ἡ ἐν τῇ σημειώσει τῆς 213 σελίδος τοῦ ὑπ' ἀριθ. 153 φυλλαδίου τῆς Πανδώρας καταχωρισθεῖσα ἐπιγραφή ὡς ἐν Ἀμοργῷ εὑρεθείσα, εὑρέθη πρὸ δέκα ὡς ἐγγιστα ἐτῶν ἐν Θήρα μετὰ τῶν ἐρειπίων τῆς Περύσσας, καὶ μετ' οὐ πολὺ ἐδημοσιεύθη παρὰ τοῦ πρίγκιπος Μουσκάου ἐν τῇ κατὰ τὴν Ἐλλάσσαν Ἀσίαν καὶ τὸ Αἰγαῖον περιηγήσει του.

Ι. ΔΕ-ΚΙΓΑΛΛΑΣ.

ΙΩΑΝΝΗΣ ΖΑΜΠΕΛΙΟΣ.

—❦❦❦❦—

Ὑπάρχουσιν ἐποχαί τινες ἐθνικῆς δραστηριότητος, τὰς ὁποίας οὐδεὶς κλάδος τῆς καθόλου φιλολογίας δύναται νὰ ἐξαικονίσῃ καλλιότερον τῆς δραματικῆς. Ἡ ἀρειμάνιος τραγωδία τοῦ Αἰσχύλου διαγράφει τὸν ἐνθουσιασμόν, τὴν πάλην καὶ τὰς νίκας τοῦ ἐλληνισμοῦ κατὰ τῆς Ἀσιακῆς ἐπιθέσεως. Τὸ ταλμπερόν δράμα τοῦ Σεξπέρου ἐκφράζει, κατὰ τοὺς νεωτέρους χρόνους, τὴν ἀπελευθέρωσιν τοῦ πνεύματος ἐκ τῶν πέδων τοῦ μεσαιῶνος, ἐκπροσωπεῖ, ἐμψυχαῖ, καὶ ἐνσαρκαῖ τὴν πολυτάρακτον τοῦ Κολόμβου, τοῦ Λουθήρου καὶ τοῦ Βάικονος ἐποχὴν. Τὸ Γαλλικὸν θέατρον τῆς παρελθούσης ἑκατονταετηρίδος μνηύει τὰς ῥοπὰς τοῦ εἰθνους πρὸς τινὰ ἀνατροπὴν καθεστώπων, ἀνατροπὴν ἐνεργηθησομένην διὰ τῆς εἰκονογραφίσεως τῶν μεγάλων δη-

(*) Ἐν Ἀθήναις ὑπάρχει ὄνομα Ἐπιτήμη. Σημειώτέον ὅτι τὴν δευτέραν τῶν ἐπιγραφῶν ὡς παραπεσούσαν, θέλωμεν δημοσιεύσει ἑπομένως. Σ. Δ.

(**) Τίνας οἱ Φήσοι οὗτοι; καὶ πόθεν ἡ λέξις; μὴ ἐκ τοῦ φάω;